

VÁRALJAI ANNA

„A hosszú, kanyargós út”

A VONAL, MINT BELSŐ ÖSVÉNY JOHN LENNON RAJZAIN

„...e halottasági
vagy hegyi csönd
melyet egyszer látott
s többé sose bírt vagy vágyott
a jövőbeli elme...”

(Allan Ginsberg: Szomorú énem)

Ehhez az íráshoz eredetileg azzal a céllal kezdtem hozzá, hogy a John Lennon kiállítás kapcsán megkíséreljem újragondolni a hetvenes évek ellenkultúrájának művészetét, pontosabban azon belül a vonal, rajz szerepét. Azonban folyton azon kaptam magam, hogy gondolataim egyre más területekre kalandoznak. Próbáltam csak a tárgyra szorítkozni, de rá kellett jönnöm, hogy – bár én már jóval későbbi, a nyolcvanas évek nemzedékéhez tartozom – John Lennon nevének hallatán kiiktathatatlanul és intenzíven törnek felszínre saját emlékeim. Közben az egykori interjúkat olvasom, nézem a képeit, vagy éppen zenéjét hallgatom, valójában folyton önmagamot járom körbe, az önreflexivitás az esztétikai élmény részévé válik, sőt, annak intenzitása az esztétikai tapasztalat sorvadásához vezet. Végül is feladtam a harcot: miért kellene felhívítanom, megszelídítenem ezt a személyes dimenziót, ahelyett hogy egyértelműen megfogalmazva kifejezném? Nem éppen a humanizmus volt-e az ellenkultúra legfontosabb hívószava? Mint ahogyan a kiállítási vitrinben Lennon utazóbőröndje, véres lakáskulcsa, épp olyan tapintható, eleven ereklyék vele kapcsolatos emlékeim: a lennonos bögre, amit apámnak az utolsó karácsonyára adtam, és sárga kezében olyan elevennek tűnt a fekete-fehér nyomott minta. Az Abbey Road, amikor valóban ott álltam azon a zebrán, és arra

gondoltam, hogy már nem él. A végtelen hosszúságú Beatles CD a temetés utáni fekete vascsora közben. Amikor négyévesen lecsavartam a Lennon kasszétáról a szalagot, és láttam, hogy belesápad. Amikor már sárga volt és én fehéren néztem vele a Sárga tengeralattjárót. Olyan eleven, fájó, olyan, mint az agresszív napfény, amely csaknem megvakít, amikor egy sötét szobából az utcára lépünk.

Néztem a Lennon rajzokat, biztattam magam a ráhagyatkozásra. Jó volt, hogy most nem a valóságban, a saját valóságomban talákoztam vele, hanem egy múzeum steril helységeiben. A szigetszerűség, a mindennapi világtól való távolság tényezője, a személyes fenyegetettség érzésének hiánya (ez itt most nem az Ő bögréje, ezek nem az én relikviáim) még inkább segített az elmerülésben. Higgadt, ráhagyatkozó beállítódásom, vagy kialakulóban lévő lelki békém koncentrált intenzitással vetette bele magát az élmény tárgyaiba. Vonalarajzok, skiccek, apró krokik céges papíron, nevetségesen naiv, képzeletbeli lények, háromlábú kutyák, és teremnyi lengő hajú Yoko japánpapírra lendítve. A gesztusszerűség előtérbe hozza a szubjektum beszédét, minden vonal a két alany – Lennon és én – közti törésvonal realizációja, megmutatkozása végül is létfolyamatom része. Rajzai esetlegesek, az esztétika másodlagos, vagy éppen nem szempont, helyette inkább a szemantika uralkodik el. Szemantikai üzenet még sincs, hanem különleges halmazok, szavak bukkannak fel, érzékiséggel telített szavak, vagy szavak nem megszokott kapcsolatai. Mondjuk ilyenek, mint béke és kutya, japán nő – teljesség, egyszerűség –, képzelt lények, szív – védtelenség, bárány –, magányos, New York – finom, száj –, eleven. Felszámolja azt a logikát, melyet a nyelv adhat, ezáltal közlésmódja elveszíti hagyományos struktúráját.

Yoko hatása, valamint a Japánban tett látogatások érződnek rajzain, világszemléletén. Az 1850-es évektől kezdve már megmutatkoztak a japánok egy-egy világkiállításon, Anglián keresztül pedig, ahonnan Lennon származik, a világkereskedelem révén Európában is megismerték a japán művészetet. Az európaiaktól távoli szemléletet tükröző, mozdulatra építő alkotói módszer a kalligráfia. A létrehozásához szükséges szellemi koncentráció és az általa hordozott szellemi erő addig ismeretlen volt a nyugati művészetben. A kéz mozgásában megjelenő elemi ornamentals összefüggésben van a 19. század közepi vitalista filozófiával, melynek nyomait a kalligráfia hordozza. A vitalista szemlélet szerint a valóságban egy életelv működik, mely az életfolyamatokat szervezi, s melynek célja önmagában van. A forma pedig az energia hordozója, mely állandóan alkotódik, s a maga feltárulkozó természetességében jelenik meg szemünk előtt. Ez a természetesség, az erőlködés-nélküliség jellemzi a japán írás művészetét, melyet Lennon annyira csodált. Verseiben is ezért választhatta a vonalarajzok verbális megfelelőjét, a haikuszerűen tömör versformát, mely a világ sodrásából hirtelen leképezett tapasztalatot írja le, a maga feltárulkozó természetességében.

Rajzain inkább a fehér alakítja a feketét, vagyis a vonalat, ritkábban a foltot. Nem két egyenrangú alakító erőről van szó, a fehér, a papír fehérje nem üres tér, nem környezet, nem esetleges vagy passzív valami, hanem formateremtő hatalom. A mi európai szemünk csak a feketét, a vonalat látja. Lennon univerzális szelleme számára viszont nem a feketéből indul ki a fehér, hanem a fehérből a fekete. A térből a vonal.

A vonal születése a papíron esetleges folyamat. Csontváry a vonalat, a rajzot élő perspektívának tekintette, mely nem születhet meg a Teremtő segítségével nélkül. „Te csak érezve láss, a kezdet majd én vezetem...” Ez az élő vonal jelentősége. Lennon művészi attitűdjének, és általában a hatvanas évekének egyik legjellemzőbb vonása, hogy könnyed mozdulattal felrúgta a hagyományokat. Bár tanult rajzolni, később mégis tudatosan törekedett arra, hogy a technikai tudás ne ölje ki belőle a spontaneitást, és ne szelídítse őt olyanná, mint a többieket. Néha maga is meglepődött kreatív pillanatainak végeredményén, mert nem volt beleoltva annak az ismerete, hogy minek kellene következnie. Lennon nem tudott kottát olvasni, és nem is akart megtanulni. Zeneszerzés közben nem volt prekonceptiója, nyitottságát tudatosan

igyekezett megőrizni. Éppen ezért a tudatmódosító szereknek, az alkoholnak fontos szerepe volt az alkotói folyamatban, mert blokkolta a beidegződéseket, viszont növelte a kreativitást, spontaneitást. A jelenlét, az itt és a most volt fontos számára, az a pillanat, mely során a tinta nyomot hagy a papíron. A grand arttal való tudatos szemben állás, a kreativitás pszichológiájának megjelenése a gondolkodásra építő helyett. Jellemző a Magical mystery tour című sláger üzenete: „Jelentkezz a titkos utazásra / A mágikus titokzatos utazás reméli, hogy elvihet Téged most...” Minden erejével arra törekedett, hogy a létezésből átlépjen egy másik dimenzióba, a lét dimenziójába. Ez az „élés”, mely kívül helyez a létezés béklyóin, az ősi, szent gyönyör megtapasztalása, a mágikus utazás a tudatalattiba, a kontroll nélküli kreativitás felszínre hozása, az időn és téren kívüliség ideája volt az életcélja. Yoko Ono, és lényegében Lennon is, a fluxus művészei közé tartoztak, akik többsége a zenei és irodalmi avantgárd kísérletezői köréből kerültek ki, és képzettségük is nagyon különböző volt. Yoko irodalomtörténetet és zenét tanult, Lennon gyakorlatilag minden művészeti ágban kipróbálta magát. Rajzai pontosan megfelelték a fluxusművészet George Maciunas által megfogalmazott nézeteinek: „A fluxusművészetnek egyszerűnek, szórakoztatónak, igénytelennek kell lennie, jelentéktelen témákkal kell foglalkoznia, nem alapozhat ügyességre, nem követelhet próbákat, nem lehet sem áru, sem intézményi értéke.” Lennon rajzaiban és zenéiben is az élet és művészet közti határok összemosására tett kísérletet.

Ezek a skiccek mindig olyan sajátos érzés-intenzitásnak az eredményei, melyeket ma, a történetileg és kulturálisan specifikus világban, melyben élünk, csak elvétve találunk meg. A mi pozíciónkból, szemlélőként semmi épületes nincs ezekben a rajzokban. Nincs bennük üzenet. Semmi, amiből tanulhatnánk. Nem hiszem azt sem, hogy ami velem történt, az erőteljes önreflexivitás az esztétikai élmény része, vagy eredménye lenne. Ez egész egyszerűen csak sajátos élethelyzetemből adódó emlékeim horizontja, melyet nem akarok kiiktatni, s melyeket a kiállítótérből kilépve tovább görgetek majd magam előtt, mágikus és titkos utazásom végéig. Tanulságuk nincsen. A vonal születésének pillanatában számára az idő ritmusa lelassult, jelenje kitágult. Ezeken a vonalakon keresztül kapcsolatba léphetett létezésének egy olyan rétegével, amely a világ dolgait egyszerűen közel akarta érezni saját bőréhez. A rajzoló kéz munkája nyomán az alkotó folyamat és annak eredménye azonos. A belülről jövő vonal önreflexió, önvizsgálat, eszköz a világ és önmagunk lényegének felismerésében. A papír pedig olyan felület, mint Ginsbergnél a tükör; lehetőség, találkozási pont, az a felület, ahol az esemény megtörténik. „Szeretkeztem magammal / a tükörben, megcsókoltam ajkam, / s így szóltam: Szeretem magam / jobban szeretlek mint bármi más.” (Allan Ginsberg: Szeretkeztem magammal)